

# Historia Grabowca

## Monografia parafii prawosławnych w gminie Grabowiec (praca w trakcie opracowywania)

Renata Kulik, Henryk Kulik

**Wszelkie prawa autorów zastrzeżone**

## 1. Wstęp

### 1.1. Krótko w jednym zdaniu

Na terenie współczesnej gminy Grabowiec funkcjonowały trzy parafie prawosławne w Grabowcu, Bereściu i Tuczępach.

### 1.2. Liczba wyznawców prawosławia w gminie Grabowiec

Tabela 1 – Liczba wyznawców prawosławia

Rok	Liczba
1890	1886 <sup>1</sup> prawosławnych na 7843 wszystkich mieszkańców gminy
1905	2642 <sup>2</sup> prawosławnych na 9723 wszystkich mieszkańców gminy
01.01.1909	2716 <sup>3</sup> prawosławnych na 10627 wszystkich mieszkańców gminy

## 2. Parafie prawosławne w gminie Grabowiec na przestrzeni dziejów

Przez gminę Grabowiec rozumiemy gminę w granicach współczesnych.

### 2.1. Opis dziejów parafii (?), X wiek

Od 981 roku Grabowiec znajduje się w granicach Rusi Kijowskiej. W 988 roku Włodzimierz I Wielki przyjął chrzest z Bizancjum.

### 2.2. Opis dziejów parafii (?), XIII wiek

Biskupstwo zostało przeniesione z Uhruska do Chełma. Diecezja chełmsko-bielska należała do metropolii kijowskiej związanej z patriarchatem Konstantynopola<sup>4</sup>.

### 2.3. Opis dziejów parafii, XIV wiek

Cerkwie i popi w XV i XVI wieku byli opodatkowani a kościoły i księża katolicy nie<sup>5</sup>.

### 2.4. Opis dziejów parafii, XVI wiek

W XVI wieku eparchie (diecezje) dzieliły się na dekanaty i parochie. Ziemia bełska wraz z ziemią chełmską wchodziły w skład eparchie chełmskiej<sup>6</sup>.

Po podpisaniu unii formalnie istniała tylko jedna chełmska diecezja prawosławna, to jest unicka. Prawosławni, nie unicy, dalej funkcjonowali i dążyli do formalnego ustanowienia parafii<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Słownik GKP T14, cz. 1, s. 591.

<sup>2</sup> Grabski Władysław (1874-1938), oprac., Rocznik statystyczny Królestwa Polskiego. 1913, R.1, wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1914, dział I, s. 43.

<sup>3</sup> Grabski Władysław (1874-1938), oprac., Rocznik statystyczny Królestwa Polskiego. 1914, R.2, wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1915, dział I, s. 19.

<sup>4</sup> Pelica DU, s. 198.

<sup>5</sup> Gil – z tradycji, s. 73

<sup>6</sup> Ziemie ruskie. Ruś Czerwona. Cz. 2; Gebethner i Wolff; Warszawa; 1903, s. 51.

<sup>7</sup> Gil – z tradycji, s. 74.

## 2.5. Opis dziejów parafii, XVII wiek

Zawarcie unii podzieliło wiernych i duchowieństwo prawosławne na tych co byli za Cerkwią Prawosławną i na tych co byli za Cerkwią Unicką. Cerkiew prawosławna została pozbawiona praw. Dopiero konstytucje sejmów z 1607 i 1609 roku uznały prawnie Cerkiew Prawosławną<sup>8</sup>.

W latach **1620-1621** patriarcha jerozolimski Teofanes wyświęcił Hioba Boreckiego na metropolitę kijowskiego i wielu biskupów, w tym biskupa chełmskiego<sup>9</sup>. Na początku 1621 roku patriarcha wyświęcił – w Żywtowie na Ukrainie – na prawosławnego władkę chełmskiego Paisjusza Hipolitowicza Czerkawskiego (byłego ihumena mieleckiego, Mielec na Wołyniu). Patriarcha wydał dokument informujący o tym, że przywrócił metropolię kijowską i siedem biskupstw oraz wydał klątwę unitom<sup>10</sup>.

Król Władysław IV przywilejem z 14 marca 1635 roku oddał diecezję unitom, a prawosławnym pozostawił prawo do niektórych cerkwi i monasterów<sup>11</sup>.

Następnie na mocy ugody zborowskiej (po bitwie pod Zborowem) między królem Janem Kazimierzem a hetmanem kozackim Bohdanem Chmielnickim zawartej w **1649** roku oddano biskupstwo chełmskie prawosławnym (**1650-1652**). 12 stycznia 1650 roku król wydał uniwersał przywracający Cerkwi Prawosławnej szereg praw, w tym i prawo do biskupstwa diecezji chełmskiej. Władką chełmskim został Dionizy Bałaban (późniejszy metropolita). Z drugiej strony 9 listopada 1649 roku decyzją króla nominatem chełmskim został unita Jakub Suszy<sup>12</sup>.

Pod koniec XVII wieku prawosławie w diecezji chełmskiej przestało istnieć<sup>13</sup>. W 1702 roku ostatnie biskupstwo - łuckie - przystąpiło do unii<sup>14</sup>.

## 2.6. Opis dziejów parafii, XIX wiek, od 1875 roku

### Parafia prawosławna w Grabowcu w diecezji chełmsko-warszawskiej, 1875-1905

Parafia prawosławna w Grabowcu należała do dekanatu 2. okręgu hrubieszowskiego (-**1884-1886**-). Dziekanem był ksiądz z Grabowca<sup>15</sup>.

W 1884 roku do tego dekanatu należały także parafie Buśno, Bereście, Chyżowice, Dubienka, Werbkowice, Horyszów Ruski, Hostynne, Mołodiatycze, Nieledeu, Miączyn, Peresołowice, Sahryń, Świdniki, Terebiń, Tuczępy, Uchanie, Strzelce. Dekanat liczył 19 parafii<sup>16</sup>.

Natomiast wykaz parafii dekanatu w 1886 roku powiększył się o parafię w Zawalowie. Dekanat liczył 20 parafii<sup>17</sup>.

### Parafia prawosławna w Bereściu w diecezji chełmsko-warszawskiej, 1875-1905

<sup>8</sup> Mironowicz Antoni, „Kościół prawosławny i unicki w Rzeczypospolitej w latach 1596-1648” w Białoruskie Zeszyty Historyczne, nr 1 (5), Białystok 1996, s. 23, 35.

<sup>9</sup> Mironowicz Antoni, „Kościół prawosławny i unicki w Rzeczypospolitej w latach 1596-1648” w Białoruskie Zeszyty Historyczne, nr 1 (5), Białystok 1996, s. 39; Gil – z tradycji, s. 74.

<sup>10</sup> Mironowicz Antoni, „Kościół prawosławny i unicki w Rzeczypospolitej w latach 1596-1648” w Białoruskie Zeszyty Historyczne, nr 1 (5), Białystok 1996, s. 39; Gil – z tradycji, s. 74; Gil chełmskie, s. 35.

<sup>11</sup> Gil – z tradycji, s. 74; Gil chełmskie, s. 35.

<sup>12</sup> Gil – z tradycji, s. 74; Gil chełmskie, s. 35.

<sup>13</sup> Gil – z tradycji, s. 74.

<sup>14</sup> Gil chełmskie, s. 38.

<sup>15</sup> PKLG 1885, s. 76; PKLG 1887, s. 79.

<sup>16</sup> PKLG 1885, s. 76.

<sup>17</sup> PKLG 1887, s. 79.

Do parafii prawosławnej w Bereściu należała cerkiew w Zaborcach (1875-1882-)<sup>18</sup>.

#### Parafia prawosławna w Tuczępach w diecezji chełmsko-warszawskiej, 1875-1905

Starą cerkiew greckokatolicką rozebrano a nową (zarazem ostatnią) cerkiew w Tuczępach wybudowano w **1877** roku (zapewne rozpoczęto budowę cerkwi jako greckokatolicką)<sup>19</sup>.

Naczelnik lubelskiej guberni, 23 listopada **1878** roku, pozwolił wykorzystać środki uzyskane ze sprzedaży materiałów z rozbiórki starej cerkwi w Tuczępach, tj. 75 rubli 10 kop. na wyposażenie nowej, a przede wszystkim na nabycie niektórych przyborów cerkiewnych<sup>20</sup>.

Parafia prawosławna Tuczępy należała do dekanatu 2. okręgu hrubieszowskiego (-**1884-1886-**)<sup>21</sup>.

### 2.7. Opis dziejów parafii, XX wiek

2 lipca **1902** roku parafianie prawosławnej parafii w Grabowcu wysłali do Turkowic (gmina Werbkowice) na święto ikony Matki Boskiej Turkowickiej (przypadające wówczas na 2 lipca) „herbacianą opiekę” nad pielgrzymami (podobnie postąpili parafianie z cerkwi w Hrubieszowie)<sup>22</sup>.

W **1903** roku do parafii w **Bereściu** należała m.in. miejscowość Peresołowice. W 1903 roku w parafii odbyło się 9 ślubów<sup>23</sup>.



Pieczęć 1 – Rok 1903. Odcisk pieczęci Urzędnika Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Bereściu. Oryginalny napis: „Чиновникъ Гражданскаго Состоянія Берестякаго Православнаго прихода” (ze zbiorów Andrzeja Karczmarczuka).

Po ukazaniu się carskiego aktu tolerancyjnego z 17/30 kwietnia **1905** roku podważona została dotychczasowa uprzywilejowana pozycja prawosławia w Królestwie Polskim. Akt tolerancyjny umożliwił dawnym unitom i ich potomkom przechodzenie z prawosławia na katolicyzm, skorzystało z tego około 90 tysięcy osób z guberni lubelskiej i siedleckiej<sup>24</sup>. Ukaz

<sup>18</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/7.

<sup>19</sup> Pelica KPL, s. 277.

<sup>20</sup> APL ChKG, [Akta parafii Tuczępy] [O zajęciu ziemi cerkiewnej parafii Tuczępy w dekanacie zamojskim], sygn. 35/95/0/10/543, k. 106.

<sup>21</sup> PKLG 1885, s. 76; PKLG 1887, s. 79.

<sup>22</sup> CWEW 1902, Nr 33, s. 398.

<sup>23</sup> Kopie dokumentów z 1903 ze zbiorów Andrzeja Karczmarczuka.

<sup>24</sup> Lewalski Krzysztof, „Kościoły chrześcijańskie w Królestwie Polskim wobec Żydów w latach 1855-1915”,

nie przewidywał powrotu byłych unitów do religii przodków<sup>25</sup>.

W tamtym czasie było dużo artykułów w prasie dotyczących przechodzenia byłych unitów na katolicyzm, szczególnie w diecezji chełmskiej. 5 czerwca 1905 roku pewien korespondent czasopisma „Czas”, tak napisał: „Miejscowości, gdzie mówią po polsku, przypadły dla prawosławia, przeszły na katolicyzm najdawniejsze ogniska tutejszej Rusi: Zamość, Szczebrzeszyn, Grabowiec, ...”. Podawano wiele przyczyn tego stanu, m.in. to, że duchowni prawosławni nie mówili kazań po polsku dla tych co mówili tak w domu<sup>26</sup>. Przechodzenie na katolicyzm traktowano jak wyrzeczenie się narodowości rosyjskiej, gdyż nie do pomyslenia było połączenie prawosławny – Polak, czy też katolik – Rosjanin.

### Parafia prawosławna w Grabowcu w diecezji chełmsko-lubelskiej, 1905-1940

31 lipca 1905 roku została ponownie utworzona prawosławna diecezja chełmska przez petersburski Święty Synod. Diecezja funkcjonowała do ewakuacji Rosjan z Królestwa Polskiego w 1915 roku<sup>27</sup>.

Rozporządzenie wykonawcze, z 18 sierpnia 1905 roku Ministra Spraw Wewnętrznych, do ukazu tolerancyjnego wprowadziło kilka utrudnień dla pragnących zmienić wyznanie, m.in. wprowadzono miesięczny okres na wydanie stanowiska prawosławnego proboszcza (tj. rozporządzenie zabraniało prawosławnym przechodzenie na katolicyzm przed wysłuchaniem trzydziestu upomnień swego prawosławnego proboszcza o wyższości prawosławia nad katolicyzmem)<sup>28</sup>.

W 1906 roku parafie prawosławne w Bereściu, Grabowcu należały do dekanatu 2. okręgu hrubieszowskiego (w guberni lubelskiej) a w 1914 roku do dekanatu 2. okręgu hrubieszowskiego (w guberni chełmskiej). Do dekanatu należało 13 parafii, w szczególności **Bereść**, Buśno, Chyżowice, **Grabowiec**, Horyszów Ruski, Jarosławiec, Mołodiatycze, Miączyn, Nieledew, Świdniki, Teratyn, Tuczany, Uchanie, Zawalów<sup>29</sup>. Przed pierwszą wojną światową (w 1914 roku) na terenie powiatu hrubieszowskiego było 69 cerkwi prawosławnych<sup>30</sup>.

20 kwietnia 1906 roku biskup diecezji chełmsko-lubelskiej Eulogiusz wizytował cerkiew w **Bereściu**, do której przybył z miejscowości Zaborce a z której wyruszył do Gdeszyna<sup>31</sup>.

7 maja 1906 roku o godz. 19<sup>00</sup>, od strony cerkwi w **Tuczepach**, przybył do cerkwi w **Grabowcu** biskup prawosławnej diecezji chełmsko-lubelskiej Eulogiusz. Wierni kościoła prawosławnego witali biskupa hasłem na transparencie: „Православная Русь Грабовца приветствуеть своего Архипастыря”. .....Biskup wyjechał z Grabowca 8 maja o godz. 15<sup>00</sup> .....<sup>32</sup>.

W 1906 roku opiekunem cerkwi w Tuczepach zostaje włościanin Jakub Portus<sup>33</sup>.

Przed rokiem 1915 na terenie eparchii chełmskiej było 287 świątyń<sup>34</sup>.

Na przełomie czerwca i lipca 1915 roku nastąpiła całkowita ewakuacja organów władzy Rosji z terenów guberni chełmskiej Królestwa Polskiego. Chełmski biskup prawosławny

---

Fundacja Na Rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 2002, s. 31.

<sup>25</sup> Gil – z tradycji, s. 74.

<sup>26</sup> Czas 1905, Nr 127 (SVI), s. 1.

<sup>27</sup> Gil – z tradycji, s. 77.

<sup>28</sup> Kubicki 3/2, s. 152.

<sup>29</sup> PKLG 1906, s. 178; Chełmska, s. 218.

<sup>30</sup> Pelica KPL, s. 256.

<sup>31</sup> CCZ 1906, Nr 7, s. 207.

<sup>32</sup> CCZ 1906, Nr 22, s. 448-451.

<sup>33</sup> CCZ 1906, Nr 12, s. 394.

<sup>34</sup> Pelica KPL, s. 205.

Anastasij nadał ewakuacji uroczystą oprawę wiernych. Wymarsz z Chełma był poprzedzony procesją z chorągwiami i ikonami pod przewodnictwem biskupa. Duchowieństwo prawosławne namawiało wiernych do ewakuacji. Około 90% wiernych tego wyznania opuściło miejsce zamieszkania. Przestały praktycznie funkcjonować struktury kościelne<sup>35</sup>.

Był to okres bieżenstwa, czyli ewakuacji ludności prawosławnej a także osób nie koniecznie wyznania prawosławnego a związanych z funkcjonowaniem Królestwa Polskiego w ramach Imperium Rosyjskiego. W tym czasie świątynie pozostawały bez opieki.

Ludność wracała z terenów Rosji w latach **1918-1921**, w trzech falach reemigracji: 1918, 1919, 1920/21<sup>36</sup>.

W 1918 roku na terenach dawnej eparchii chełmskiej prawosławni prowadzili tylko 49 świątyń, pozostałe (z 287 przed rokiem 1915) użytkował Kościół rzymskokatolicki względnie były zamknięte przez władze administracyjne<sup>37</sup>.

Po pierwszej wojnie światowej prawosławni z Grabowca (około 250) zostali przyłączeni do parafii w Bereściu (wówczas Bereść leżał w gminie Mołodiatycze powiatu hrubieszowskiego)<sup>38</sup>

Przejmowanie przez władze administracyjne, w tym wypadku przez Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych, ruchomych i nieruchomości majątków pocerkiewnych oraz stanowiących uposażenie duchowieństwa prawosławnego umożliwił Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie przymusowego zarządu państwowego z 16 grudnia 1918 roku, który wszedł w życie z dniem 28 grudnia 1918 roku i obowiązywał aż do 25 lutego 1958 roku<sup>39</sup>.

Na początku **1919** roku Departament Wyznań Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przeprowadził w większych miastach województwa lubelskiego konferencje dotyczące byłych cerkwi prawosławnych. W mniejszych miejscowościach (przykładowo Cześniaki, Grabowiec, Horyszów Polski) takie konferencje prowadzili starostowie lub kierownicy wydziałów ds. wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie. Następnie w siedzibach starostw odbywały się konferencje przedstawicieli władz centralnych i lokalnych z przedstawicielami ludności katolickiej i prawosławnej w sprawie ustalenia projektowanej sieci parafii prawosławnych. Na konferencji w Hrubieszowie ustalono listę cerkwi do utworzenia w powiecie hrubieszowskim (Bereść, Gdeszyn, Grabowiec, Horyszów Ruski). W sierpniu MWRiOP utworzyło tymczasowe parafie (wraz z filiami) prawosławne we wschodnich powiatach województwa lubelskiego<sup>40</sup>.

Pod koniec **1921** roku w powiecie hrubieszowskim było 70 budynków po cerkwi, z których pozostawiono prawosławnym 5, wyświęcono na kościoły 17, spalono 4 i nie rozstrzygnięto losu 41<sup>41</sup>.

W latach **1918-1922** wyświęcono na kościoły wiele cerkwi unickich m.in. w Grabowcu, Tuczępach, Gdeszynie, Świdnikach.

Wg stanu na dzień 7 marca 1922 roku w gminie Grabowiec funkcjonowała jedna parafia prawosławna w Bereściu, mająca do dyspozycji cerkiew pochodzenia unickiego<sup>42</sup>. Do parafii w Bereściu należały m.in. miejscowości: Grabowiec, Zaborce<sup>43</sup>.

W okresie międzywojennym w Grabowcu z braku możliwości korzystania z cerkwi

<sup>35</sup> Wrzyszczy Andrzej, „Administracja guberni chełmskiej wobec wojny i ewakuacji w latach 1914-1915” w Rocznik Chełmski, T 2, Chełm, 1996, s. 180-181.

<sup>36</sup> Pelica KPL, s. 204.

<sup>37</sup> Pelica KPL, s. 205.

<sup>38</sup> AAL AKGDL, Fundusze, inwentarze, budowle kościoła parafialnego w Grabowcu 1815-1939, sygn. 60/IVb/57, k. 183.

<sup>39</sup> Dz.U. z 1918 Nr 21, poz. 67.

<sup>40</sup> Pelica KPL, s. 210.

<sup>41</sup> Pelica KPL, s. 210.

<sup>42</sup> Pelica KPL, s. 233.

<sup>43</sup> AAL AKDL, Akta Kościoła w Gdeszynie, sygn. 61/IVb/21a, k. 57.

nabożeństwa odprawiano w domu jednego z parafian lub w świetlicy (nie wiadomo bliżej jakiej).

W **1925** roku diecezja warszawsko-chełmska składała się z sześciu dekanatów: bialskiego, biłgorajskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, tomaszowskiego i włodawskiego. W skład dekanatu hrubieszowskiego wchodziły parafie: Hrubieszów, **Bereść**, Czerniczyn, Dołhobyczów, Dubienka, Hostynne, Koniuchy, Łaziska, Matcze, Miętkie, Moniatycze, Siedliska, Szychowice, Strzyżów, Teratyn<sup>44</sup>.

Do **1929** roku na terenie powiatu otwarto 13 cerkwi (z 69 czynnych w 1914 roku) a planowano otworzyć dalszych 18<sup>45</sup>.

W **1931** roku prawosławni mieszkańcy Grabowca zwrócili się do MWRiOP z prośbą o przeniesienie ich z parafii Bereść do Grabowca, motywując to m.in. tym, że cerkiew w Bereściu została uszkodzona pociskami armatnimi i nie nadaje się do użytku<sup>46</sup>.

W **1933** roku do parafii **Bereść** należały następujące miejscowości: Bereść (wieś), Bereść (kolonia), Białowody (folwark), Dańczypol (wieś, kolonia), Gdeszyn (wieś, kolonia), Gdeszyn-Pniaki (kolonia, z gminy Mołodiatycze), Gliniska (wieś, z gminy Uchanie), Grabowczyk (wieś, folwark), Grabowiec, Grabowiec Góra (wieś), Hołużno, Ornatowice (wieś, folwark), Szerokie (wieś), Skibice (wieś, kolonia), Skierbieszów (wieś, folwark; z gminy Skierbieszów), Szystowice (wieś, folwark), Świdniki (kolonia, z gminy Miączyn), Świdniki (wieś, folwark; z gminy Miączyn), Żuków (z gminy Miączyn)<sup>47</sup>.

Mimo działalności neounijnej prowadzonej, w latach dwudziestych i trzydziestych dwudziestego wieku, przez biskupa łacińskiej diecezji lubelskiej Mariana Fulmana na terenie łacińskiej parafii Grabowiec, w **Grabowcu** stale przebywali prawosławni duchowni (przeważnie mnisi, kierowani przez metropolitę Dionizego), którzy odprawiali nabożeństwa cieszące się wielką frekwencją prawosławnych<sup>48</sup>.

#### Parafia prawosławna w Grabowcu w diecezji chełmsko-podlaskiej, 1940-1945

W czasie drugiej wojny światowej okupanci pozwolili na rekonstrukcję prawosławnej sieci parafialnej<sup>49</sup>. Reaktywowano diecezję chełmską z arcybiskupem Ilarionem (prof. Iwan Ohijenko)<sup>50</sup>.

#### Diecezja lubelsko-chełmska

W **1989** roku powstała diecezja lubelsko-chełmska, która funkcjonuje do czasów współczesnych<sup>51</sup>. W czasach współczesnych nie istnieje na terenie gminy Grabowiec parafia prawosławna.

### **3. Budowę parafii w Grabowcu na przestrzeni zdarzeń**

#### **3.1. Cerkiew parafialna Uśpienia/Zaśnięcia Bogurodzicy (Wniebowzięcia Najświętszej**

<sup>44</sup> IWL 1925, s. 122-124.

<sup>45</sup> Pelica KPL, s. 256.

<sup>46</sup> AAL AKDL, Akta (drugiego) Kościoła w Grabowcu, sygn. 61/IVb/26, k. 6.

<sup>47</sup> Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych, 1933?, s. 79, 92, 309, 432, 440, 481-482, 530, 1202, 1546-1547, 1679, 1695, 1706-1707, 2039.

<sup>48</sup> Pelica KPL, s. 177.

<sup>49</sup> Gil Andrzej, „Opis unickiej cerkwi p.w. św. Mikołaja w Zamościu z 1828 r. na tle dziejów tamtejszych bazylianów”, Zamojsko - Wołyńskie Zeszyty Muzealne, tom 1, Zamość, 2003, s. 90.

<sup>50</sup> Gil – z tradycji, s. 77.

<sup>51</sup> Gil – z tradycji, s. 77.

## Maryi Panny) w Grabowcu

Cerkiew, z której korzystali od **1875** roku prawosławni w Grabowcu, została wybudowana w **1864** roku, przez unitów<sup>52</sup>. Wcześniejsze losy świątyni jako „**greckokatolickiej cerkwi parafialnej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Grabowcu**” są opisane w monografii parafii greckokatolickiej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Grabowcu.

Prawosławni korzystali ze świątyni od 1875 roku do około maja (nie dłużej niż do lipca) 1915 roku, tj. do czasu całkowitej ewakuacji Rosji z terenów królestwa<sup>53</sup>.

Po pierwszej wojnie światowej cerkiew, jako mienie opuszczone, została zamknięta przez władze administracyjne.

19 sierpnia **1935** roku prawosławni (według listu – w sumie 2000 prawosławnych) z Grabowca oraz z części gminy Miączyn – Miączyna, Świdnik, Konstantinówki proszą biskupa rzymskokatolickiej diecezji lubelskiej Mariana Leona Fulmana o zwrócenie cerkwi prawosławnym, gdyż aktualnie utrzymuje się sztucznie unicki kościół, w którym nie ma prawie w ogóle wiernych<sup>54</sup>. Cerkiew nie została przekazana prawosławnym po ich ewakuacji z terenu gminy podczas pierwszej wojny, czy też po ich [nie wiadomo, w jakim składzie w porównaniu do stanu ewakuacji] powrocie. Nastąpiło to dopiero podczas drugiej wojny światowej.

W **1943** roku kościół został zamieniony na cerkiew prawosławną i służył nasiedlonym Ukraińcom do **1944** roku<sup>55</sup>.

Dalsze losy świątyni są opisane w monografii rzymskokatolickiej parafii św. Mikołaja w Grabowcu.

### 3.2. Odpust

Odpust był obchodzony 28 sierpnia (wg kalendarza gregoriańskiego), w święto Zaśnięcia Bogurodzicy.

### 3.3. Działki, inne budynki

Przy cerkwi były trzy domy (popówka, diakówka, szkoła cerkiewna), budynki gospodarcze, ogród owocowy i warzywny. Całość zajmowała 1½ morga ziemi<sup>56</sup>. Działka z budynkami najpierw została przekazana szkole w Grabowcu.

W diakówce były m.in. trzy pokoje, kuchnia<sup>57</sup>.

## 4. Budowle parafii w Bereściu na przestrzeni zdarzeń

### 4.1. Cerkiew

### 4.2. Działki

Parafia posiadała 10,07 ha gruntów – według stanu na 16 marca 1927 roku, 0 ha według 1 stycznia 1939 roku (grunty zostały przekazane innym instytucjom)<sup>58</sup>.

<sup>52</sup> Pelica KPL, s. 278; AAL AKDL, Akta (drugiego) Kościoła w Grabowcu, sygn. 61/IVb/26, k. 1-2.

<sup>53</sup> Latawiec Krzysztof, „Naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867-1915”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Lublin, 2003, vol. LVIII, s. 90.

<sup>54</sup> AAL AKDL, Akta (drugiego) Kościoła w Grabowcu, sygn. 61/IVb/26, k. 100.

<sup>55</sup> KP T1, s. 10.

<sup>56</sup> AAL AKDL, Akta (drugiego) Kościoła w Grabowcu, sygn. 61/IVb/26, k. 16-17, 27.

<sup>57</sup> AAL AKDL, Akta (drugiego) Kościoła w Grabowcu, sygn. 61/IVb/26, k. 6.

<sup>58</sup> Pelica KPL, s. 292.



## 5. Cmentarze w Grabowcu

### 5.1. Cmentarz rzymskokatolicki, greckokatolicki i prawosławny w Grabowcu

Patrz „Monografia parafii rzymskokatolickiej św. Mikołaja w Grabowcu”, t. 1.

## 6. Cmentarze w Bereściu

Na terenie miejscowości Bereść znajdują się trzy nieczynne cmentarze, przy czym dwa (wojenny, greckokatolicki/prawosławny) sąsiadują ze sobą.

### 6.1. Cmentarz wojenny w Bereściu, nieczynny

Cmentarz leży przy powiatowej drodze Grabowiec-Hrubieszów. Na tym cmentarzu, co najmniej w 1915 roku, zostali pochowani żołnierze z I wojny światowej, którzy zginęli w walkach na froncie Grabowiec-Bereść. Ponadto zostali pochowani we wrześniu 1939 roku żołnierze Armii Czerwonej bądź polscy policjanci.

W 1987 roku cmentarz został wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/403.

### 6.2. Cmentarz greckokatolicki i prawosławny w Bereściu, nieczynny

Cmentarz leży przy powiatowej drodze Grabowiec-Hrubieszów. Cmentarz greckokatolicki a następnie prawosławny powstał z chwilą utworzenia w miejscowości parafii unickiej. W 1875 roku, po likwidacji Kościoła greckokatolickiego i utworzeniu w jego miejsce Cerkwi prawosławnej, cmentarz był wykorzystywany przez prawosławnych.

Na cmentarzu znajduje się kilka niekompletnych (zniszczonych) nagrobków (najstarszy z 1879 roku, najmłodszy z 1912 roku).

### 6.3. Cmentarz prawosławny w Bereściu, nieczynny

Drugi cmentarz został założony przez prawosławnych, grzebano tam zmarłych co najmniej w latach **1937-1944**<sup>59</sup>. Cmentarz leży naprzeciw cmentarza pierwszego ale po drugiej stronie drogi i jest oddalony od drogi Grabowiec-Hrubieszów o około 100 m.

Na cmentarzu znajdują się mogiły Ukraińców poległych w marcu 1944 roku podczas akcji oddziałów AK i BCh na wioskę Bereść traktowaną jak bazę UPA. Obecnie jest osiem mogił. Według wspomnień uczestników akcji zginęło do trzystu osób a według ukraińskich źródeł do ośmiuset<sup>60</sup>.

/zdjęcie/

W **2012** roku cmentarz został uporządkowany przez grupę prawosławnych, która przyjechała do Grabowca.

/zdjęcie/

Na początku czerwca **2013** roku cmentarz został ogrodzony. Na cmentarzu postawiono pomnik – krzyż.

/zdjęcie/

Na przedłużeniu krzyża widnieje napis po ukraińsku:

„Всім Українським мешканцям села Бересть від часу заснування,  
до трагічних днів 1943-1944.  
Святий Боже!

<sup>59</sup> M.in. informacje z ocalałych tablic nagrobnych.

<sup>60</sup> Krajewski Kazimierz, „Ukraińskie miejsca pamięci narodowej na terenie Polski” w – Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej Nr 7-8/2010, Kraków, 2010, s. 131.

Ти знаєш їх всі імена,  
згадай про них у своєму Царстві!

Нащадки”

„Wszystkim Ukraińskim mieszkańcom wsi Bereść od jego powstania,  
do tragicznych dni 1943-1944,

Święty Boże!

Ty znasz ich wszystkich z imienia,  
pamiętaj o nich w swoim Królestwie!

Spadkobiercy”

Po lewej stronie następujący napis:

„Не вбивай  
II. мойс. 20.13”

„Nie zabijaj

II Księga Mojżeszowa (Księga Wyjścia) 20.13”

## 7. Księża parafii prawosławnej w Grabowcu

### 7.1. Wykaz księży

Tabela 2 – Wykaz<sup>61</sup> proboszczów, administratorów, księży parafii prawosławnej w Grabowcu

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres pracy w Grabowcu
1	Marcjan Mogielnicki (Маркиан)	14.05.1875-sierpień 1905
2	Włodzimierz Iwanow	wrzesień 1905-1910-
3	Paweł Gontarczuk	-1914-
4	Antoni Łaszur	-1935-
5	Piotr Piliś	-1941- oraz po 28.08.1943
6	Paweł Sz wajko	1943-28.08.1943

### 7.2. Gontarczuk Paweł

Z dniem 1 sierpnia 1906 roku zostaje przeniesiony ze stanowiska księdza w prawosławnym żeńskim klasztorze w Wirowie (koło Sokołowa Podlaskiego) na proboszcza cerkwi w Makarowie (wówczas leżącym w powiecie konstantynowskim)<sup>62</sup>.

Proboszcz parafii prawosławnej Grabowiec (-1914-)<sup>63</sup>.

### 7.3. Iwanow Włodzimierz, 1869-, proboszcz, zakonnik

Proboszcz prawosławnej parafii Grabowiec<sup>64</sup> (wrzesień 1905-1910-). Administrator parafii prawosławnej Bereść<sup>65</sup> (po 01.11.1906-31.12.1906). Zakonnik

Z dniem 22 lipca 1906 roku zostaje mianowanym pomocnikiem dziekana dekanatu 2. hrubieszowskiego okręgu<sup>66</sup>.

<sup>61</sup> Do uzupełnienia.

<sup>62</sup> CCZ 1906, Nr 16, s. 552.

<sup>63</sup> Chełmska, s. 219.

<sup>64</sup> PKLG 1906, s. 178; APZ APPGrabowiec, sygn. 88/666/0/-/31; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/35, k. 20/33.

<sup>65</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/31, k. 19/9.

<sup>66</sup> CCZ 1906I, Nr 15, s. 514-515.

Nauczyciel religii w Szkole Elementarnej w Grabowcu (-1908-1912-). W roku 1906 ksiądz pracował w prawosławnej parafii Grabowiec, zatem zapewne uczył w szkole, choć w wykazie nauczycieli nie figuruje<sup>67</sup>.

#### 7.4. Łaszur (Łaszur) Antoni

Zakonnik. Ksiądz prawosławny w Grabowcu (-1935-)<sup>68</sup>.

#### 7.5. Mogielnicki Marcjan (Маркиан), 1848-, proboszcz

W 1875 roku przyjął prawosławie<sup>69</sup>. Proboszcz prawosławnej parafii Grabowiec<sup>70</sup> (14.05.1875-sierpień 1905), Teratyń<sup>71</sup> (-31.03.1906), Ubrodowice<sup>72</sup> (01.04.1906-).

Dziekan prawosławnego dekanatu 2. okręgu hrubieszowskiego (-1884-31.03.1906)<sup>73</sup>.

Patrz także „Monografia parafii greckokatolickiej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Grabowcu”.

#### 7.6. Piliś Piotr

Ksiądz parafii prawosławnej w Grabowcu (-1941- i po 28.08.1943)<sup>74</sup>.

*Prawdopodobnie urodził się w Tyszowcach. Ksiądz w Grabowcu, Kobylanach, Milejczycach i na Grabarce.*

#### 7.7. Szwajko Paweł, 1893-1943

Urodził się 4 kwietnia 1893 roku w Zabłotcach (1 kwietnia)<sup>75</sup>, w powiecie Brody na Wołyniu, syn Kondrata i Ewy. W czerwcu 1918 roku ukończył Seminarium Duchowne w Jekaterynosławiu (współcześnie Dniepropietrowsk). W 1923 roku zawarł związek małżeński z Joanną Łotocką (urodzoną w 1899 roku) w cerkwi św. Mikołaja we wsi Gaje Lewiatyńskie (Луга Левятинские, na Wołyniu)<sup>76</sup>.

We wrześniu 1923 roku przyjął święcenia diakońskie z rąk metropolity warszawskiego Dionizego. Następnie 12 września 1924 roku w cerkwi św. Jana Teologa w Chełmie przyjął święcenia kapłańskie także z rąk metropolity warszawskiego Dionizego<sup>77</sup>. Odbywał staż kapłański w parafii św. Marii Magdaleny w Warszawie (?-08.10.1924)<sup>78</sup>.

Duchowny cerkwi we wsi Potok Górny (09.10.1924-październik 1927; **cerkiew filialna cerkwi w Kulnie**, powiat biłgorajski). W październiku 1927 roku został skierowany na

<sup>67</sup> PKLG 1906, s. 174, 178.

<sup>68</sup> AAL AKDL, Akta (drugiego) Kościoła w Grabowcu, sygn. 61/IVb/26, k. 100.

<sup>69</sup> Kołbuk DU, s. 151; Trojanowska, s. 376.

<sup>70</sup> APZ APPGrabowiec, sygn. 88/666/0/-/13, sygn. 88/666/0/-/14, sygn. 88/666/0/-/21; sygn. 88/666/0/-/22; sygn. 88/666/0/-/23; sygn. 88/666/0/-/31.

<sup>71</sup> CCZ 1906, Nr 9, s. 271.

<sup>72</sup> CCZ 1906, Nr 9, s. 271.

<sup>73</sup> PKLG 1885, s. 91; PKLG 1887, s. 79; PKLG 1906, s. 178; CCZ 1906, Nr 9, s. 271; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/10, k. 4/7 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski); APZ APPGrabowiec, sygn. 88/666/0/-/25, k. 51/51.

<sup>74</sup> Abel (arcybiskup), „W przededniu kanonizacji ks. prot. Pawła Szwajko”, Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Nr 2 (159), 2003.

<sup>75</sup> Wg Pelica D, s. 415.

<sup>76</sup> Abel (arcybiskup), „W przededniu kanonizacji ks. prot. Pawła Szwajko”, Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Nr 2 (159), 2003.

<sup>77</sup> Abel (arcybiskup), „W przededniu kanonizacji ks. prot. Pawła Szwajko”, Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Nr 2 (159), 2003; Kuprianowicz Grzegorz (red.), „Kanonizacja Męczenników Chełmskich i Podlaskich. Chełm, 7-8 czerwca 2003 r.”, Chełm, 2003, s. 20-21.

<sup>78</sup> Pelica D, s. 415.

Łemkowszczyznę. Pracował m.in. w Świątkowej Wielkiej (powiat jasielski), Desznicy (pow. jasielski, miejscowość leży blisko poprzedniej). Następnie pracował od 1938 roku w Siedliskach, Siedliszczach<sup>79</sup>, Obszy i Śniatyczach. W Śniatyczach ksiądz i żona zostali pobici i ograbieni. Ponadto w Śniatyczach ksiądz ochrzcił późniejszego metropolitę Sawę<sup>80</sup>.

W 1943 roku skierowano go do pracy duszpasterskiej do Grabowcu<sup>81</sup>. 28 sierpnia 1943 roku, w święto Zaśnięcia Bogurodzicy (Uspienie, Święto Zaśnięcia Matki Bożej), roku został zabity przez partyzantkę. Zabito także jego żonę (matuszkę). Wcześniej ksiądz ochrzcił córkę grabowieckiego psalmisty Jana Zbirowskiego (późniejszego księdza mitrata). Dwunastoletni syn księdza był w tym czasie w Chełmie, u arcybiskupa Ilariona. Ksiądz i jego żona zostali pochowani 31 sierpnia 1943 roku na cmentarzu w Grabowcu<sup>82</sup>.

Decyzją Świętego Soboru Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego z dnia 20 marca 2003 roku ksiądz Paweł i jego matuszka Joanna wraz z pięcioma kapłanami i jednym mnichem zostali zaliczeni do grona Świętych Męczenników Chełmskich i Podlaskich. Uroczystości kanonizacyjne odbyły się w dniach 7-8 czerwca 2003 roku w Chełmie, w której uczestniczył zwierzchnik Metropolita Warszawski i całej Polski Sawa oraz Arcybiskup Lubelsko-Chełmski Abel<sup>83</sup>.

## 8. Księża parafii prawosławnej w Bereściu

Tabela 3 – Chronologiczny wykaz proboszczów i administratorów parafii prawosławnej w Bereściu

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres pracy w Bereściu
1	Jakub Syrojedom	ok. 25.03.1875-ok. 23.03.1876
2	Cyrylli Iskrzycki	ok.11.05.1876-ok. 26.05.1898
3	Emilian Omelianowicz	ok.13.06.1898-31.10.1906
4	Włodzimierz Iwanow	po 01.11.1906-31.12.1906
5	Aleksander Giereminowicz (Hereminowicz)	01.01.1907-1914-
6	Aleksy Bas (Baś)	1920-
7	Aleksander Jasijewicz (Jasiewicz)	23.11.1923-listopad 1924
8	Jan Waliński	16.02.1931-
9	Teofil Kowalczuk	od 1928 (?), 05.03.1931-14.05.1931
10	Sergiusz Kostrycki	prawdopodobnie między 1931 a 1935
	Dymitr Maksymiuk (Maksymiak)	-17.04.1934

Tabela 4 – Alfabetyczny wykaz proboszczów i administratorów parafii prawosławnej w Bereściu

<sup>79</sup> Siedliska, Siedliszcze - możliwe, że chodzi o jedną z tych miejscowości (dopisek autorów).

<sup>80</sup> Abel (arcybiskup), „W przededniu kanonizacji ks. prot. Pawła Sz wajko”, Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Nr 2 (159), 2003; Radziukiewicz Anna, „Męczennicy Ziemi Chełmskiej”, Przegląd Prawosławny Nr 1 (211), styczeń 2003; Pelica D, s. 415.

<sup>81</sup> Abel (arcybiskup), „W przededniu kanonizacji ks. prot. Pawła Sz wajko”, Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Nr 2 (159), 2003.

<sup>82</sup> Bołtryk Michał, „Zmień Wiarę”, Przegląd Prawosławny Nr 7 (205), lipiec 2002; Pelica D, s. 415.11

<sup>83</sup> Abel (arcybiskup), „W przededniu kanonizacji ks. prot. Pawła Sz wajko”, Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Nr 2 (159), 2003; Kuprianowicz Grzegorz (red.), „Kanonizacja Męczenników Chełmskich i Podlaskich. Chełm, 7-8 czerwca 2003 r.”, Chełm, 2003, s. 15-17.

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres pracy w Bereściu
1	Aleksy Bas (Baś)	1920-
2	Aleksander Giereminowicz (Chereminowicz)	-1914-
3	Cyryl Iskrzycki	-1876-1889-
4	Włodzimierz Iwanow	po 01.11.1906-31.12.1906
5	Aleksander Jasijewicz (Jasiewicz)	23.11.1923-listopad 1924
6	Sergiusz Kostrycki	prawdopodobnie między 1931 a 1935
7	Teofil Kowalczuk	od 1928 (?), 05.03.1931-14.05.1931
8	Dymitr Maksymiuk (Maksymiak)	-17.04.1934
9	Jemielian Omeljanowicz	-1903-31.10.1906
10	Jan Waliński	16.02.1931-

### 8.1. Bas (Baś) Aleksy, -1924

W 1920 roku mianowany zarządcą (proboszczem) parafii w Bereściu. Zmarł 24 listopada 1924 roku w Bereściu<sup>84</sup>.

### 8.2. Giereminowicz Aleksander (Hereminowicz), 1869-

Urodził się w 1869 roku (około). Proboszcz parafii prawosławnej Bereść<sup>85</sup> (ok. 01.01.1907-1914-).

Żona: Natalia z Waszkiewiczów, urodziła się w 1877 roku (około), córka Michała.

Dzieci:

- Aleksander, 1909-. Urodził się 14 lipca 1909 roku w Bereściu<sup>86</sup>.
- Halina, 1910-. Urodziła się 11 marca 1910 roku w Bereściu<sup>87</sup>.
- 

### 8.3. Iskrzycki Cyrylli (Искриский Кирилл), 1844-

Urodził się w 1844 roku<sup>88</sup>. Duchowny greckokatolickiej diecezji przemyskiej (Galicja). Przyjechał do Cesarstwa Rosyjskiego (w 1876 lub przed 1876). Przyjął prawosławie<sup>89</sup>. Pleban prawosławnej parafii Bereść<sup>90</sup> (pow. hrubieszowski, ok. 11.05.1876-ok.26.05.1898)

Żona: Józefa Łodyńska<sup>91</sup>.

Dzieci:

- Olga, 1878-. Urodziła się 30 sierpnia 1878 roku w Bereściu<sup>92</sup>.
- Włodzimierz, 1880-1893. Urodził się 20 sierpnia 1880 roku w Bereściu. Zmarł 29 października 1893 roku w Bereściu<sup>93</sup>.

<sup>84</sup> Pelica D, s. 393.

<sup>85</sup> PKLG 1906, s. 176; Chełmska, s. 218-219; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/32.

<sup>86</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/33, k. 13/22.

<sup>87</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/35, k. 20/33.

<sup>88</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/7, k. 14 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>89</sup> GL 1876, Nr 247, s. 3.

<sup>90</sup> PKLG 1885, s. 76; PKLG 1887, s. 79; GL 1876, Nr 247, s. 3; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/15; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/23, k. 35/4; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/1.

<sup>91</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/7, k. 14/27 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>92</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/3, k. 17/23.

<sup>93</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/5, k. 12/22; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/19, k. 48/19.

- Aleksander, 1882-. Urodził się 10 sierpnia 1882 roku w Bereściu<sup>94</sup>.
- Helena, 1885-. Urodziła się 2 marca 1885 roku w Bereściu<sup>95</sup>.
- Maria, 1886-. Urodziła się 21 lipca 1886 roku w Bereściu<sup>96</sup>.
- Eugenia, 1887-. Urodziła się 15 grudnia 1887 roku w Bereściu<sup>97</sup>.
- Piotr, 1889-1889. Urodził się 16 stycznia 1889 roku w Bereściu. Zmarł 4 lipca 1889 roku w Bereściu<sup>98</sup>.
- Atanazy, 1890-. Urodził się 22 lutego 1890 roku w Bereściu<sup>99</sup>.
- Mikołaj, 1891-. Urodził się 29 listopada 1891 roku w Bereściu<sup>100</sup>.

#### 8.4. Iwanow Włodzimierz

Administrator parafii prawosławnej Bereść<sup>101</sup> (po 01.11.1906-31.12.1906). Patrz także w wykazie księży parafii Grabowiec.

#### 8.5. Jasijewicz (Jasiewicz) Aleksander

Proboszcz parafii prawosławnej Chełm (04.09.1921-18.05.1923), Teratyn (18.05.1923-23.11.1923), Bereść (23.11.1923-listopad 1924)<sup>102</sup>.

W listopadzie 1924 roku zostaje przeniesiony do województwa łuckiego<sup>103</sup>.

#### 8.6. Kostrycki Sergiusz, 1903-

Urodził się 22 września 1903 roku w Krzemieńcu (na Wołyniu), narodowości ukraińskiej, obywatelstwo polskie. Ukończył Seminarium Duchowne w Krzemieńcu, Studium Teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim (1927). Święcenia prezbiteratu - 06.10.1929<sup>104</sup>.

Duchowny nieetatowy w Wereszynie (pow. hrubieszowski). Od 21.10.1929 przebywał w Międzylesiu (pow. bialski), następnie został proboszczem parafii w Bereściu (od ?). 25.09.1935 przeniesiony do diecezji wołyńskiej. W listopadzie 1935 roku zostaje proboszczem parafii Nowodwór – Ośmichowicze (pow. kowelski)<sup>105</sup>.

#### 8.7. Kowalczuk Teofil, 1882-

Urodził się 22 lipca 1882 roku w miejscowości Zabuze (pow. lubomelski). Ukończył Seminarium Nauczycielskie w Jabłecznej. Święcenia prezbiteratu przyjął w 1911 roku<sup>106</sup>.

Protojerej w Otroczcu (pow. janowski, 29.02.1924 – objęcie stanowiska, 05.02.1925 – zatwierdzenie na stanowisku). Prawdopodobnie od 1928 roku zostaje proboszczem parafii Bereść (w gminie Mołodiatycze leżącej w powiecie hrubieszowskiej). Wobec sprzeciwu ludności zostaje przeniesiony do Bończy (pow. krasnostawski). 5 lutego 1931 roku zostaje

<sup>94</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/7, k. 14/27 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>95</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/10, k. 4/7 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>96</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/11, k. 9/22 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>97</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/12, k. 29/39 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>98</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/14, k. 17/24, 41/6 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>99</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/15, k. 5/7 (źródło wskazał Mateusz Skórzewski).

<sup>100</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/17, k. 2/4.

<sup>101</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/31, k. 19/9.

<sup>102</sup> IWL 1925, s. 123; Pelica D, s. 400-401.

<sup>103</sup> Pelica D, s. 400-401.

<sup>104</sup> Pelica D, s. 403.

<sup>105</sup> Pelica D, s. 403.

<sup>106</sup> Pelica D, s. 404.

wydana decyzja o pozostawieniu w Bereściu do 14.05.1931.

Był żonaty, bezdzietny.

### **8.8. Maksymiuk (Maksymiak) Dymitr, 1897-**

Urodził się 6 listopada 1897 roku w miejscowości Kałusz (woj. stanisławskie), obywatelstwo polskie. Ukończył gimnazjum w Rohatynie i we Wiedniu (918), kursy teologiczne w Komedzie (1927/28). Świecenia prezbiteratu – 15.02.1928<sup>107</sup>.

Rektor filii w Czernem, następnie w Radoszynie (pow. gorlicki, woj. krakowskie). Proboszcz parafii Matcze (pow. hrubieszowski, 14.05.1931-), Bereść (-17.04.1934). Następnie z dniem 17 kwietnia 1934 roku zostaje przeniesiony do diecezji wołyńskiej<sup>108</sup>.

### **8.9. Omelianowicz Emilian, 1860-**

Urodził się w 1860 roku. Proboszcz (настоятель) parafii prawosławnej Bereść<sup>109</sup> (ok. 13.06.1898-31.10.1906), Nowa Aleksandria<sup>110</sup> (Puławy, 01.11.1906-).

Żona: Anna z Dorożyńskich (ur. ok. 1870).

Dzieci:

- Aleksandra, ur. 24 kwietnia 1900 roku w Bereściu, zm. 27 czerwca 1900 roku w Bereściu;
- Aleksandra, ur. 9 grudnia 1902 roku w Bereściu;
- Olga, ur. 29 sierpnia 1906 roku w Bereściu<sup>111</sup>.

Rodzina:

- ks. Józef Omelianowicz (patrz „Ogólny wykaz księży ...”),
- Jan Omelianowicz<sup>112</sup> – urzędnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych (-1900-).

### **8.10. Syrojędow Jakub**

Proboszcz parafii Bereść<sup>113</sup> (ok. 25.03.1875-ok. 23.03.1876).

### **8.11. Waliński Jan, 1870-**

Urodził się 25 marca 1870 roku w Kryłowie (pow. hrubieszowski), narodowości rosyjskiej, obywatelstwo polskie (otrzymał 07.05.1931). W 1889 roku ukończył Seminarium Duchowne w Chełmie. Świecenia prezbiteratu – w 1912 roku lub 07.02.1923<sup>114</sup>.

Przed pierwszą wojną światową do 1914 roku był kapłanem w Teratynie (pow. hrubieszowski). Wówczas otrzymał odznaczenie cesarskie za wybitne kaznodziejstwo. Z bieżenstwa w Rosji powrócił do Polski prawdopodobnie w 1922 roku<sup>115</sup>.

Psalmista w Suchawie (pow. włodawski, 1922-27.02.1923). Proboszcz parafii Suchawa (28.02.1923-), Strzyżów (pow. hrubieszowski, 17.11.1924-). Duchowny w powiecie radzyńskim (przez kilka miesięcy), Teratynie (pow. hrubieszowski, na przełomie 1929 i

<sup>107</sup> Pelica D, s. 407.

<sup>108</sup> Pelica D, s. 407.

<sup>109</sup> PKLG 1906, s. 178; CCZ 1906, Nr 22, s. 784; Kopia dokumentu z 29.01.1903 ze zbiorów Andrzeja Karczmarczuka; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/23, k. 36/5; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/31, k. 18/8.

<sup>110</sup> PKLG 1906, s. 178; CCZ 1906, Nr 22, s. 784.

<sup>111</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/28, k. 9/16, 37/10; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/28, k. 11/16; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/31, k. 15/23.

<sup>112</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/28, k. 9/16, 37/10

<sup>113</sup> APL APPB, sygn. 35/1632/0/1.4/1; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/1.

<sup>114</sup> Pelica D, s. 416.

<sup>115</sup> Pelica D, s. 416.

1930). Proboszcz parafii Bereść (16.02.1931-)<sup>116</sup>.  
Żonaty, pięcioro dzieci<sup>117</sup>.

## 9. Księża parafii prawosławnej w Tuczępach

Tabela 5 – Wykaz proboszczów i administratorów parafii prawosławnej w Tuczępach

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres pracy w Tuczępach
1	Korosteński Leopold Leon, 1846-ok. 1885	01.01.1874-marzec 1877
2	Mikołaj Kuczyński	-czerwiec 1877-1881-
3	Józef Kolbus	-1882-
4	Michał Somik	-1884-1893-
5	Grzegorz <sup>118</sup> Ka...	-1900-
6	I. Kozłowski	-1902-

### 9.1. Kuczyński Mikołaj

Administrator prawosławnej parafii Tuczępy<sup>119</sup> (-czerwiec 1877-1881-).

### 9.2. Kolbus Józef

Administrator prawosławnej parafii Tuczępy<sup>120</sup> (-1882-).

### 9.3. Korosteński Leopold Leon, 1846-ok. 1885

Patrz: „Monografia rzymskokatolickiej parafii św. Anny w Tuczępach”, tom I (aneks).

### 9.4. Kozłowski I.

Proboszcz parafii prawosławnej w Tuczępach<sup>121</sup> (-1902-).

### 9.5. Somik Michał

Pochodził z Galicji. Administrator parafii Wytyczno, Sosnowica. Proboszcz parafii Łukówek<sup>122</sup>.

Proboszcz parafii prawosławnej w Tuczępach<sup>123</sup> (-1884-1893-).

## 10. Powołania z terenu gminy Grabowiec oraz księża mieszkający w

<sup>116</sup> Pelica D, s. 416.

<sup>117</sup> Pelica D, s. 416.

<sup>118</sup> APL ChKG, [Akta parafii Tuczępy] [O zajęciu ziemi cerkiewnej parafii Tuczępy w dekanacie zamojskim], sygn. 35/95/0/10/543, k. 122.

<sup>119</sup> APL ChKG, [Akta parafii Tuczępy] [O zajęciu ziemi cerkiewnej parafii Tuczępy w dekanacie zamojskim], sygn. 35/95/0/10/543, k. 115; APZ APPTuczępy, sygn. 88/739/0/-/6; APZ APGTuczępy, sygn. 88/766/0/-/2;

<sup>120</sup> APZ APPTuczępy, sygn. 88/739/0/-/7.

<sup>121</sup> CWEW 1902, Nr 33, s. 398.

<sup>122</sup> Trojanowska, s. 400.

<sup>123</sup> PKLG 1885, s. 91; PKLG 1887, s. 79; APL ChKG, [Akta parafii Tuczępy] [O zajęciu ziemi cerkiewnej parafii Tuczępy w dekanacie zamojskim], sygn. 35/95/0/10/543, k. 120.



## Grabowcu

Tabela 6 – Wykaz księży pochodzących z terenu gminy Grabowiec

Nazwisko i imię/imiona	Miejsce urodzenia
Boniecki Michał	Bereść

### 10.1. Boniecki Michał, 1871-?

Urodził się 28 listopada 1871 roku w Bereściu, narodowości ukraińskiej, obywatelstwo polskie. W 1887 roku ukończył Seminarium Duchowne w Chełmie. Święcenia prezbiteratu w 1899 roku<sup>124</sup>.

Po powrocie (z ?) na teren województwa lubelskiego był dziekanem tomaszowskim (01.10.1919 – nominacja MWRiOP), proboszczem i dziekanem w Tomaszowie Lubelskim w stopniu protojereja (od 9/22.06.1921; 14.06.1929 – nominacja na dziekana przez władze duchowne), proboszczem w Nosowie w powiecie białkopodlaskim i dziekanem bialskim (20.05.1935-05.11.1935). Następnie – 05.11.1935 – zostaje przeniesiony do diecezji wołyńskiej<sup>125</sup>.

### 10.2. Matwiejczuk Teodozjusz (Федосій), 1902-1988, ksiądz

Urodził się 3 maja 1902 roku w Pobołowicach (pow. chełmski), syn Grzegorza i Wiktorii ze Strąkowskich małżonków Matwiejczuków. Ukończył Seminarium Duchowne w Krzemieńcu (1927), Studium Teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim. Święcenia prezbiteratu otrzymał 1 lipca 1928 roku<sup>126</sup>.

Duchowny parafii Szlatyn (pow. tomaszowski), wikariusz parafii Kułakowice (pow. hrubieszowski). Obowiązki te wykonywał jako duchowny nieetatowy (1928-1929)<sup>127</sup>.

Wikariusz parafii Telatyn i jednocześnie wykonywał obowiązki przy cerkwiach zamkniętych w Kułakowicach i Ubrodowicach. Proboszcz parafii Szlatyn (16.01.1930-; przeniesiony z Kułakowic), następnie zarządzał parafią Telatyn (27.07.1931-)<sup>128</sup>.

Pomocnik proboszcza cerkwi św. Mikołaja w Tomaszowie (1941-1944). W marcu 1944 roku rodzina Teodozjusza „przeżyła napad partyzantów polskich” na ich dom w Tomaszowie Lubelskim, przy ulicy Listopadowej. Po tych wydarzeniach, wiosną 1944 roku, rodzina Stankow i Matwiejczuków wyjechali a właściwie uciekli z Grabowca na południe Polski, do wsi Tylawa niedaleko Dukli (wówczas gmina Tylawa, współcześnie gm. Dukla, pow. krośnieński, woj. podkarpackie). W kwietniu 1945 roku rodzina wyjechała do ZSRR. Od 1952 roku rodzina mieszka w mieście Nowoczerkask (obwód rostowski)<sup>129</sup>. Stale zamieszkiwał w Grabowcu.

Zmarł w 1988 roku.

Żona: Olga ze Stankow, 1904-1968 (patrz GSB).

Dzieci:

- Anna, 1930-1932. Pochowana na cmentarzu prawosławnym w Bereściu.
- Maria, 1933-1989.
- Roman, 1934-1998 (ojciec Siergieja; Siergiej udostępnił wiele dokumentów i informacji

<sup>124</sup> Pelica D, s. 394.

<sup>125</sup> Pelica D, s. 394.

<sup>126</sup> Pelica D, s. 408; Informacja Siergieja Matwiejczuka - prawnuka Włodzimierza Stankowa.

<sup>127</sup> Pelica D, s. 408.

<sup>128</sup> Pelica D, s. 408; Informacja Siergieja Matwiejczuka - prawnuka Włodzimierza Stankowa.

<sup>129</sup> Informacja Siergieja Matwiejczuka - prawnuka Włodzimierza Stankowa.

o swojej rodzinie).

Brat: Włodzimierz Matwiejczuk (patrz hasło: Matwiejczuk Włodzimierz).

### 10.3. Matwiejczuk Włodzimierz, 1889-1976, ksiądz

Urodził się 19 marca 1889 roku w Pobołowicach (pow. chełmski), syn Grzegorza i Wiktorii ze Strakówskich małżonków Matwiejczuków. Ukończył Seminarium Duchowne w Chełmie (1913). Świecenia prezbiteratu – 1913 w Chełmie<sup>130</sup>.

Wikariusz parafii Biszczka (pow. biłgorajski; przed I wojną światową). Proboszcz parafii Pławanice (pow. chełmski). Na bieżeństwie w Rosji. Proboszcz parafii Bończa (formalnie 14.10.1922-02.11.1923), Moniatycze (31.10.1923-), Tarnogród (16.01.1930-). Pełnił obowiązki dziekana biłgorajskiego.

Po wojnie wyjechał do Lwowa, gdzie dotychczas żyją jego potomkowie<sup>131</sup>.

Zmarł w 1976 roku we Lwowie<sup>132</sup>.

Żonaty, dwoje dzieci<sup>133</sup>.

Brat: Teodozjusz (patrz hasło: Matwiejczuk Teodozjusz).

## 11. Diacy, psalmiści, lektorzy

### 11.1. Wykaz diaków, psalmistów, lektorów Bereść

Tabela 7 – Wykaz diaków cerkwi parafialnej (parafii prawosławnej) w Bereściu

Imię/imiona i nazwisko	Okresy pracy/funkcja (więcej, patrz GSB)
Aleksander Borkowski	-1906-; psalmista
Stefan Semeniuk	; psalmista
Grzegorz Matwiejczuk	; diak, psalmista
Jemelian Boniecki	-1876-; lektor

### 11.2. Wykaz diaków, psalmistów, lektorów - Grabowiec

Tabela 8 – Wykaz diaków cerkwi parafialnej (parafii prawosławnej) w Grabowcu

Imię/imiona i nazwisko	Okresy pracy/funkcja (więcej, patrz GSB)
Seweryn Kozłowski	-1889-1905-; psalmista
Jan Zbirowski	1941-1943-; psalmista

## 12. Dziekani dekanatu hrubieszowskiego

Tabela 9 – Chronologiczny wykaz dziekanów dekanatu hrubieszowskiego

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1	Marcjan Mogielnicki	-1884-31.03.1906

<sup>130</sup> APL APPPobołowice, sygn. 35/2276/0/1.4/14 (brak karty, nazwisko znajduje się w wykazie urodzonych); Pelica D, s. 408.

<sup>131</sup> Informacja Siergieja Matwiejczuka - prawnuka Włodzimierza Stankowa.

<sup>132</sup> Informacja Siergieja Matwiejczuka - prawnuka Włodzimierza Stankowa.

<sup>133</sup> IWL 1925, s. 123; Pelica D, s. 408.

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
2	Michał Lewicki	15.05.1906-1914-
3	?	
4	Stefan Gruszka	14.02.1922-1928
5	?	
6	Olimpiusz Denisiewicz	01.03.1928-22.10.1934-
7	Stefan Gruszka	1932-marzec 1935
8	Grzegorz Metiuk	20.05.1935-

### 12.1. Denisiewicz Olimpiusz, 1891-, dziekan hrubieszowski

Urodził się 12 listopada 1891 roku w miejscowości Nowy Żaków (pow. rówieński). Uczęszczał do Seminarium Duchownego w Żytomierzu. Świecenia prezbiteratu w 31.01.1915 w Krzemieńcu<sup>134</sup>. Pracował w Wiszniowie (pow. krzemieniecki)<sup>135</sup>.

Wikariusz parafii Chełm (22.03.1924-), proboszczem parafii Chełm (01.10.1924-), dziekan chełmski (mianowany 12.03.1926), proboszcz i dziekan w Hrubieszowie (-01.03.1928-22.10.1934-). Od 1933 roku został protojerejem (kanonikiem)<sup>136</sup>.

Członek wydziału wykonawczego Powiatowego Komitetu Pożyczki Narodowej w Hrubieszowie (1933), członek założyciel i honorowy Powiatowego Komitetu Uroczystości Narodowych w Hrubieszowie (1933)<sup>137</sup>.

Był żonaty i miał czworo dzieci<sup>138</sup>.

### 12.2. Gruszka Stefan, dziekan hrubieszowski

W 1906 roku, jako proboszcz cerkwi Koroszczyń w powiecie bielskim guberni lubelskiej), nagrodzony błogosławieństwem biskupa diecezji chełmsko-lubelskiej<sup>139</sup>.

Proboszcz parafii Zaśnięcia NMP w Hrubieszowie<sup>140</sup> i dziekan dekanatu hrubieszowskiego (14.02.1922-1928; 1932-marzec 1935), proboszcz i dziekan w Chełmie<sup>141</sup> w stopniu protojereja (1928-1932). W marcu 1935 roku został delegowany do Łucka. Prawdopodobnie powrócił do Hrubieszowa<sup>142</sup>.

### 12.3. Lewicki Michał, 1862-, dziekan hrubieszowski

Urodził się 4 czerwca 1862 roku w Tomaszowie Lubelskim, syn Klemensa<sup>143</sup>.

Administrator/proboszcz parafii Horyszów Ruski<sup>144</sup> (-1892-1914-). Dziekan dekanatu 2. okręgu hrubieszowskiego (15.05.1906-1914-)<sup>145</sup>.

<sup>134</sup> Pelica D, s. 394.

<sup>135</sup> Pelica D, s. 396; Metryka urodzenia z dnia 22.10.1934 wystawiona przez prot. Olimpiusza Denisiewicza.

<sup>136</sup> Pelica D, s. 396; Metryka urodzenia z dnia 22.10.1934 wystawiona przez prot. Olimpiusza Denisiewicza.

<sup>137</sup> KN 1933, Nr 25, s. 4.

<sup>138</sup> Pelica D, s. 396.

<sup>139</sup> CCZ 1906, Nr 6, s. 173; Parafia prawosławna Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Hrubieszowie (Autokefaliczny Kościół Prawosławny Polski) <http://www.cerkiew.hrubieszow.info/> (v. 19.03.2012).

<sup>140</sup> IWL 1925, s. 123; Pelica D, s. 398.

<sup>141</sup> Pelica D, s. 398.

<sup>142</sup> Pelica D, s. 398.

<sup>143</sup> Pelica D, s. 406.

<sup>144</sup> APPGrabowiec, sygn. 88/666/0/-/21, k. 96/22; APZ APHHoryszówR, sygn. 88/671/0/-/18.

<sup>145</sup> Chełmska, s. 218; PKLG 1906, s. 178; CCZ 1906, Nr 11, s. 354; CWEW 1902, Nr 33, s. 397; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/31, k. 1.

Przebywał na bieżęństwie w Rosji (1915-sierpień 1918), wówczas był na pewnym stanowisku w Piotrkowie<sup>146</sup>.

Duchowny we Włodawie (01.09.1918-). Proboszcz parafii Lublin (prawdopodobnie od 1928)<sup>147</sup>.

#### 12.4. Metiuk Grzegorz, 1898-, dziekan hrubieszowski

Urodził się 3 stycznia 1898 roku w Terebiniu (gmina Werbkowice), narodowości rusińskiej (ukraińskiej), obywatelstwo polskie. Ukończył Seminarium Duchowne w Wilnie (1924), Studium Teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim (6.04.1924, mgr teologii). Świecenia prezbyteratu – 14.09.1924<sup>148</sup>.

Wikariusz parafii Nosów (pow. konstantynowski, dekanat bialski, 21.09.1924-), pełniący obowiązki wikariusza tej parafii (1926-), pełniący obowiązki proboszcza tej parafii (20.08.1927-). Proboszczem parafii Hrubieszów i dziekanem hrubieszowskim (20.05.1935-). Miał żonę<sup>149</sup>.

#### 12.5. Mogielnicki Marcjan, dziekan hrubieszowski

Patrz księży parafii prawosławnej w Grabowcu.

### 13. Dziekani dekanatu zamojskiego

Tabela 10 – Chronologiczny wykaz dziekanów dekanatu zamojskiego

L.p.	Imię/imiona i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1	Jan Gajda	-grudzień 1875-

#### 13.1. Gajda Jan, dziekan dekanatu zamojskiego

Prawdopodobnie wcześniej był księdzem greckokatolickim i proboszczem parafii w Lublinie, Krakowie, Topólczy, Lipsku.

Proboszcz parafii Lipsko (-grudzień 1875-), św. Mikołaja w Zamościu (1876-14.02.1884), Hostynne (-1886-)<sup>150151</sup>.

Dziekan dekanatu zamojskiego (-grudzień 1875-).

### 14. Księgi metrykalne

### 15. Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów

#### 15.1. Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów - Grabowiec

Tabela 11 – Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów - Grabowiec<sup>152</sup>

<sup>146</sup> Pelica D, s. 406.

<sup>147</sup> Pelica D, s. 406.

<sup>148</sup> Pelica D, s. 408.

<sup>149</sup> Pelica D, s. 408.

<sup>150</sup> APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/1, k. 92; PKLG 1887, s. 79.

<sup>151</sup>

<sup>152</sup> APL APPG, sygn. 35/2211/0/1.3/2.

Rok	Liczba			Rok	Liczba		
	urodzeń	ślubów	zgonów		urodzeń	ślubów	zgonów
1875			30 z 42				
1876			31				
1877			46				
1878			37				
1879			36				
1880			51				
1881			48				
1882			36				
1883			36				
1884							
1885							
1886							
1887							
1888							
1889							
1890							

## 15.2. Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów - Bereść

Tabela 12 – Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów - Bereść<sup>153</sup>

Rok	Liczba	Rok	Liczba
-----	--------	-----	--------

<sup>153</sup> APL APPB, sygn. 35/1632/0/1.4/1; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/1; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/7; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/10; APZ APPB, sygn. 88/650/0/-/36;

Rok	Liczba			Rok	Liczba		
	urodzeń	ślubów	zgonów		urodzeń	ślubów	zgonów
1875	19 z 23			1911	35	7	15
1876	40	4	20				
1882	41	10	52				
1883							
1884							
1885	26	9	14				

### 15.1. Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów - Tuczępy

Tabela 13 – Statystyka urodzeń, ślubów, zgonów - Tuczępy<sup>154</sup>

Rok	Liczba			Rok	Liczba		
	urodzeń	ślubów	zgonów		urodzeń	ślubów	zgonów
1875			4 z 6				
1876			12				
1877			8				
1878			7				

## 16. Skróty i słowniczek

Tabela 14 – Słowniczek

Słowo	Znaczenie
Священник (поп)	Ksiądz
Гробница	Grobowiec w cerkwi, przy jednej ze ścian cerkwi znajduje się element przedstawiający grób
Плащаниця	Całun, obraz (tkany, malowany) przedstawiający Chrystusa leżącego w grobie
Protojerej (protopop)	Odpowiednik kanonika w kościele rzymskokatolickim, zwierzchnik grupy kleru, starszy pop, także tytuł honorowy
Hieromnich	Mnich posiadający święcenia kapłańskie

## 17. Bibliografia (w załączeniu)

<sup>154</sup> APZ APGTuczępy, sygn. 88/766/0/-/2.